

МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРА У РОМАНАХ У ВІРШАХ Л. КОСТЕНКО**Інна Юрова***кандидат філологічних наук,**Національна музична академія України імені П.І. Чайковського**ORCID ID 0000-0001-6053-7609**iiurova@gmail.com*

Ключові слова: історичний роман, роман у віршах, образ, концепт, шістдесятники, нація, держава, національний лідер.

У статті визначено, що Ліна Костенко у своїх романах у віршах пропонує три концепти національних лідерів, які вона втілює через образи історичних осіб. Метою статті є проаналізувати ці образи, визначити їх провідні характеристики, назвати ті якості, які письменниця визначає у політичних діячах як несні, важливі. Одразу варто зауважити, що важливо говорити про концепт національного лідера, а не про історичний характер особи, яка згадується. Модель національного лідера формується письменницею відповідно до уявлень та ідеалів шістдесятників, а тому просякнута гуманізмом, національною свідомістю, високими ідеалами. Позитивним, національно орієнтованим лідером виступає в романах у віршах Л. Костенко Б. Хмельницький. Він уособлює всі чесноти та характеристики, які прагнули бачити у політичних діячах шістдесятники: піклується про державу, намагається думати про інтереси кожного громадянина, балансувати між політиком, якого цікавить загальна мета, та людиною, яка розуміє ціну такої загальної мети для звичайної людини. Окремо варто зауважити, що Хмельницького як ідеального політичного лідера, наділеного усіма можливими чеснотами Л. Костенко вписує в неідеальні умови реального життя, одночасно підкреслюючи думку, що не завжди проблеми держави та громадян пов'язані із недоліками політичного керманача. Варіантом позитивного національного лідера виступає Іван Богун, якого Л. Костенко змальовує як радикального політичного діяча, схильного до швидких рішень, дії тут і зараз, без врахування довгих перспектив, орієнтованого, у першу чергу, на власні, хоча й високі, цінності, а не загальні інтереси. Узгоджена взаємодія між Хмельницьким та Богуном як моделями політичних діячів виступає запорукою процвітання держави та народу. Протиставляється Б. Хмельницькому образ І. Вишневецького, який показаний як приклад негативного національного лідера. Він піклується виключно про власні фінансові та політичні інтереси, його не цікавить ні держава, ні народ, ні доля окремої людини.

THE MODEL OF A NATIONAL LEADER IN NOVELS IN POEMS BY L. KOSTENKO

Inna Yurova

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music*

Key words: *historical novel, novel in verse, image, concept, sixties, nation, state, national leader.*

The article determines that Lina Kostenko in her novels in verse offers three concepts of national leaders, which she embodies through the images of historical figures. The purpose of the article is to analyze these images, determine their leading characteristics, name those qualities that the writer defines in political figures as significant, important. It is worth noting right away that it is important to talk about the concept of a national leader, and not about the historical character of the person being mentioned. The model of a national leader is formed by the writer in accordance with the ideas and ideals of the sixties, and therefore is imbued with humanism, national consciousness, high ideals. A positive, nationally oriented leader in the novels in verse by L. Kostenko is B. Khmelnytsky. He embodies all the virtues and characteristics that the sixties sought to see in political figures: he cares about the state, tries to think about the interests of each citizen, and balances between a politician who is interested in a common goal and a person who understands the price of such a common goal for an ordinary person. It is worth noting separately that L. Kostenko fits Khmelnytskyi, as an ideal political leader endowed with all possible virtues, into the non-ideal conditions of real life, while simultaneously emphasizing the idea that the problems of the state and citizens are not always associated with the shortcomings of the political leader. Ivan Bohun is an option for a positive national leader, whom L. Kostenko portrays as a radical political figure, prone to quick decisions, actions here and now, without taking into account long-term prospects, focused primarily on his own, albeit high, values, and not on common interests. The harmonious interaction between Khmelnytsky and Bohun as models of political figures is a guarantee of the prosperity of the state and the people. B. Khmelnytsky is contrasted with the image of I. Vyshnevetsky, who is shown as an example of a negative national leader. He cares exclusively about his own financial and political interests, he is not interested in the state, the people, or the fate of an individual.

Вступ. Тема взаємодії народу та влади, пошук ідеального національного лідера, опис якостей, які мають бути йому притаманні, в українській літературі піднімається достатньо активно. Її не можна назвати магістральною, проте чимало письменників у своїх текстах звертається до неї. Піднімати цю тему в літературі починають ще в давні часи. У прозі та поезії літератури українського бароко на основі християнських цінностей письменниками робиться спроба зображення «досконалої людської спільноти» (Петрук, 2021: 25). У XIX ст. до проблеми формування засад української держави, творення свідомої української нації долучаються, зокрема, Т. Шевченко та П. Куліш, пізніше – Леся Українка, В. Винниченко та багато інших. Початок XX ст. із короткочасною спробою створення незалежної української держави дає поштовх для мрій

та планів. Навіть у сучасній українській літературі є автори, які звертаються до цієї теми через її актуальність та важливість, оскільки кожна нова історична епоха висвічує нові аспекти цієї проблеми.

Найвідомішим, навіть певною мірою програмовим текстом на цю тему є «Мойсей» Івана Франка, який читають, обговорюють, досліджують, ставлять на сцені у вигляді спектаклів, перетворили на оперу, що, безумовно, свідчить про глибоку актуальність цього твору. Проте найважливішим є те, що І. Франко піднімає зазначені питання не тільки свідомо, але й з конкретним фокусуванням на проблемі створення української держави, пошуках лідера, який цього домагатиметься та який у майбутньому керуватиме новоствореною країною. І. Франко у своєму «Мойсеї» звертається до біблійного сюжету та ставить

переважно загальні, філософські питання. Релігійність виступає провідною рисою тексту І. Франка, і, відповідно, питання «пророка», державного керманіча, обраного вивести народ з неволі трактується у тексті саме через неї. Віра стає одним із критеріїв виділення ідеального керманіча, пошуку обраного: «...Вкладаючи у свою художню візію символічний зміст, прозоро, силою художньої сугестії говорить своїм сучасникам і майбутнім поколінням читачів – широкому загалу суспільства, що власна держава («земля обітована») є Господнім покликком, який мусить виконати Провідник і з ним увесь народ» (Сеник, 2021).

Особливо гостро питання провідника нації постає у ХХ ст. у часи шістдесятництва, коли активно точаться дискусії щодо майбутнього української держави, особливостей національного характеру, національного лідера. Одним із таких письменників, який намагається дати відповідь на це питання, стає Ліна Костенко. Її увага зосереджується на історичному минулому України, зокрема, на часах козацької вольниці. Козаччина та козаки часто стають прикладами, взірцями в поезії Л. Костенко, відповідно, у цьому контексті спроба побачити ідеального національного лідера у постаті Богдана Хмельницького є достатньо закономірним явищем.

Метою та завданнями статті є проаналізувати моделі національних лідерів, визначити, за якими персонажами вони закріплені, описати їх провідні характеристики, назвати ті якості, які письменниця визначає у політичних діячах як несні, важливі, позитивні або негативні.

Вагомість постаті самої Л. Костенко для української літератури важко перебільшити. Вона по суті стає творчою предтечею шістдесятників, перетворює поезію на долю, а долю на поезію, підносить постать поета на новий, вищий рівень. У своїх текстах Л. Костенко максимально актуальна для свого часу та вічна для кожного етапу розвитку української літератури, своє буття, проблеми свого часу вона пропускає крізь одвічні питання для українського національного дискурсу: «Це слова долі, а не біографії. А доля говорить мовою вічних питань буття і духу людського» (Дзюба, 2007: 534). Із самого дитинства письменниця живе із відчуттям нескінченності, тягlosti історичного процесу, його взаємопов'язаності із сучасністю та майбутнім: «Воно [дитинство – І.Ю.] минало в оточенні праісторії» (Панченко, 2005: 6), що пізніше не може не впливати на трактування історії в її текстах.

Матеріал та методи дослідження. Л. Костенко є достатньо унікальною письменницею для української літератури, її глибока образність, національно орієнтована лексика та фразеологія

поєднуються із інтелектуальністю та інтертекстуальністю, зв'язком з національною традицією та світовою культурою. Саме тому у процесі дослідження використовуються різноманітні методи: компаративний, біографічний, історико-культурний, проблемно-тематичний методи, типологічний метод зіставлення тощо. Зазначені методи дозволяють побачити творчість автора в контексті епохи, у загальній сукупності творів письменника тощо.

Матеріалом дослідження стали романи у віршах Л. Костенко: «Маруся Чурай» та «Берестечко», які пов'язані між собою хронотопом, історичним часом, персонажами, згаданими історичними постатями тощо.

Результати та обговорення. Л. Костенко у своїх текстах «Маруся Чурай» та «Берестечко» піднімає багато питань. Ці романи у віршах традиційно визначаються як історичні, але одночасно вони є, у тому числі, й філософськими, що крізь певний історичний час та певні історичні постаті показують проблеми сучасності. Як вже було зазначено, у шістдесятні роки період «відлиги» поставив перед українським суспільством багато питань, у тому числі, пов'язаних із необхідністю національного самоусвідомлення. Цей яскравий, хоч і короткий період став дуже плідним у плані появи на теренах української культури та політичної думки потужних постатей, які у своїх діях керувалися патріотизмом, честю, гідністю, а пізніше зазнали репресій, але не змінили своєї позиції. Такий час та такі люди не могли не надихнути Л. Костенко на пошук концепції національного лідера, що вона і зробила у своїх романах у віршах. Але талановита українська письменниця не тільки створила позитивний приклад національного керманіча, але й показала його негативні варіанти.

По суті, у своїх текстах Л. Костенко пропонує три моделі національного лідера, втілюючи їх в історичних постатях: Богдан Хмельницький («Маруся Чурай», «Берестечко»), Ярема Вишневецький («Маруся Чурай», «Берестечко») та Іван Богун («Берестечко»). Одразу варто зауважити, що не видається доцільним говорити про зазначених осіб як про історичні постаті, але варто називати їх варіантами філософсько-політичних концепцій, які виростають із гуманістичного світогляду шістдесятників.

Богдан Хмельницький у текстах Л. Костенко показаний як ідеальна модель національного лідера. Використовуючи образ українського гетьмана, у своїх романах у віршах «Маруся Чурай» та «Берестечко» Ліна Костенко вибудовує цілу систему філософського бачення ідеального національного лідера.

У романі «Маруся Чурай» Богдан наділений усіма відповідними чеснотами: він мудрий,

розумний, обізнаний у всіх питаннях держави, здатний вирішити всі проблеми, при чому кожне питання для нього важливе. Від нього залежить усе, без нього не вирішуються жодні проблеми, він все контролює, всім керує, усі потребують його допомоги, на нього та його рішення очікують послы, бояри, козаки, писарі: *«Усі до Богдана і всі од Богдана – із тьми виростають і в тьмі розтають»* (Костенко, 1979: 98).

Оцінюючи масштаби роботи Хмельницького, Іван Іскра, який приїжджає за помилуванням для Марусі Чурай, бачить мізерність свого питання на тлі інших, відповідно сумнівається, чи варто турбувати гетьмана з такого питання: *«Тут, може, ідеться про долю країни! – а я про чиєсь там оденьке життя!»* (Костенко, 1979: 98). Проте гетьман демонструє свою мудрість, він не вважає це питання неважливим, він здатний дивитися широко на всі проблеми, як військові, так і громадські, питання долі людини, долі митця не є для нього мізерним, неважливим. Івана Іскру він приймає разом, на одному рівні з послами та полковниками: *«Джурі звелів подбати про гостя як слід»* (Костенко, 1979: 99). І поки Іван відпочиває після дороги, гетьман працює над його питанням: *«Ввійшов Іван. І, щойно з-під пера, // Богдан подав наказ гетьманський свій – // уже печаттю скріплений сувій»* (Костенко, 1979: 100). При цьому Л. Костенко підкреслює надзвичайну зайнятість гетьмана: *«Сто різних справ кричало на папері»* (Костенко, 1979: 99), який, однак, все одно знаходить час, аби помилувати Марусю Чурай.

В обох романах активно підкреслено, що Б. Хмельницький – політик. При чому політик хитрий, зважений, розумний, досвідчений, який неодноразово на власному досвіді зумів переконатися, що часто політичні перемовини важать більше від військових перемог та змиритися із цим. Це дається Хмельницькому важко, але він розуміє, що найперше – держава та її інтереси, а не його бажання та почуття: *«Сказав собі: ти хочеш перемоги? // І одімсти – так наче умасти. // І встань із мертвих – наче витяг ноги»* (Костенко, 2010: 51).

Гетьман показаний не просто як державний діяч, але і як людина, яка виступає в особі всезнаючого батька для своїх підлеглих. Так, дізнаючись про трагедію, яка трапилася із Марусею, він одразу згадує про неї найважливіше: її пісні та родинну історію, бачить її фамільну схожість із батьком: *«Вона хоч кари легшої просила? Чурай був теж гаряча голова»* (Костенко, 1979: 100). Марусю Чурай він оцінює не як вбивцю, не як нещасну жінку, яка потрапила у біду, а як мисткиню, авторку відомих в Україні пісень: *«... Думав про Марусині пісні, // такі по Україні*

голосні, // що й сам не раз в походи їх співав» (Костенко, 1979: 100). Хмельницький виявляється здатен побачити залежність явищ, провести паралелі, відчутти шляхи формування таланту Марусі Чурай, її тісний зв'язок з батьком, із трагедією українського народу, який на переломних етапах історії втрачає своїх найкращих синів: *«...Думав про ту голову відтяту, // поставлену в Полтаві у ті дні. // Чи про дівча, що закричало: «Тату!» – // і перейшов той стогін у пісні»* (Костенко, 1979: 100).

Особливо яскраво такі позитивні риси характеру Хмельницького демонструються на тлі жалюгідного судового процесу, де в Марусі Чурай бачили нещасну вбивцю, в її коханні – невміння зберегти цноту до шлюбу та приховувати почуття; де винесли смертний вирок, не взявши до уваги талант Марусі, не подумавши, що просто убивають українську пісню. Відповідно Хмельницький описаний як совість нації, якої у народі немає, тому він змушений брати на себе цю функцію: *«І не здригнеться наш пісенний край... // І море гнівом не хлюпне на сушу... // І попелом розвіяний Чурай // безсмертним болем дивиться у душу»* (Костенко, 1979: 100). Саме через Хмельницького читач уперше дивиться на Марусю з різних боків: і дівчина, чие кохання зрадили, і авторка пісень, які надихають, і донька патріота та воїна Гордія Чурая.

Проте Л. Костенко показує нам Хмельницького не тільки як політичного діяча, керівника, але і як особистість, яка за всіма проблемами та бідами залишається людиною, із власними почуттями та історією: *«...і власне горе, пережите ще раз, зробило душу зрячою на біль»* (Костенко, 1979: 99). На тлі такої великої відповідальності, такої купи проблем та питань, які доводиться вирішувати кожний день, гетьман абсолютно самотній: *«... Про що він думав, сам на сам з собою... // Який душе несла його тягар, про що тоді він радився із Богом? – // те знає лиш перо і каламар»* (Костенко, 1979: 99).

«Берестечко» вже повністю присвячене постаті Б. Хмельницького, поглиблює образ, переводить у філософську площину. Як біографічний роман «Берестечко» присвячений постаті Богдана Хмельницького. Л. Костенко показує українського гетьмана у багатьох планах: як політичного та як військового діяча, як людину зі своєї психологією, як батька, як чоловіка тощо. Представлені різні іпостасі головного героя допомагають нам краще зрозуміти його вчинки та вибір, який він робить, почати співчувати йому тощо. Одночасно дія роману обертається безпосередньо навколо кількох днів, усі інші події подаються через спогади та рефлексії головного героя, що накладає на них певний відбиток.

Головний герой не просто згадує своє життя – він робить це в контексті великої поразки, намагається осмислити ті фактори та кроки, які його сюди привели.

Одночасно названі вище особливості «Берестечка» зумовлюють формування ще одного жанрового напрямку тексту: психологічного роману. Л. Костенко заглиблюється у почуття, думки, настрої Б. Хмельницького, розкриває та характеризує їх. Як читачі ми не можемо не зануритися у душевний світ головного героя, почати розуміти його дії та вчинки, аналізувати разом причини поразок та невдач, думати про його друзів та ворогів. Проте психологічний фактор підпорядкований певній поставленій меті: змалювати важкі часи для української держави, зобразити їх переживання.

У «Берестечку» образ Хмельницького поглиблюється через саморефлексію. Якщо в «Марусі Чурай» ми бачимо Хмельницького переважно чужими очима, то в «Берестечку» він сам розповідає про себе. Такий художній прийом дає нам можливість побачити додаткові риси Хмельницького як ідеального національного лідера.

Сам Хмельницький показаний як свідомо, відповідальна людина, яка розуміє, що приходить до влади для допомоги народу та державі, а не для задоволення власних потреб: «*ДЛЯ СЕБЕ – ЖИВ БИ Я В СУБОТОВІ, // в ставку розводив коропів. // Та чорт із нею, із свободою, // щоб я за неї так терпів*» (Костенко, 2010: 52). При чому ця усвідомленість народжується у ньому достанько рано: «*Ще наша воля не світала, // вже знав, для чого я живу*» (Костенко, 2010: 49).

Найважливіше, що підкреслює Л. Костенко, – це те, що сам Хмельницький за владу не тримається, оскільки вона для нього не самоціль існування, а спосіб порятунку України, допомоги людям: «*Я їм скажу: вибирайте гетьмана // визвольте край з-під кормиги. // Ну а я ... Зрештою, геть мене, // коли я вже вам не до шмиги*» (Костенко, 2010: 40). При цьому це не повне зречення, оскільки сам Хмельницький не складає із себе повноважень з порятунку рідної землі, він готовий допомагати настільки, наскільки зможе: «*А я прокочусь по оцій землі – // п'ятим колесом вашого воза, // десятою водою на киселі*» (Костенко, 2010: 41).

У «Берестечку» ідеальна модель правильного політика вписується в реальне життя, що демонструє всю складність такої ситуації, коли хороша людина робить хороші вчинки у поганих умовах та часто отримує сумнівний результат. Л. Костенко неодноразово підкреслює в цьому романі у віршах, що навіть найкращі плани та ідеї можуть мати не такі наслідки, як планувалося, потребувати великої ціни за їх втілення.

Так, наприклад, укладаючи військовий союз із ханом, Хмельницький розуміє, що політична доцільність буде оплачена кров'ю народу, але іншого виходу із цієї ситуації немає: «*СТРАШНИЙ СОЮЗ МІЙ З ХАНОМ, ІЗ ГИРСМ. // Орда ордою, все бере в ясир*» (Костенко, 2010: 14). У складній ситуації поразки під Берестечком Хмельницький не може зрозуміти, який план дій має бути найкращим, а тому почувається винним за свої можливі помилки: «*Я буду вік себе карати, // що заметався сам не свій – // не знав, чи хана завертати, // чи тут продовжувати бій?*» (Костенко, 2010: 16).

Через таку невідповідність планів та мрій і реальності, через відчуття провини за свої вчинки та рішення, які не завжди мають бажаний, очікуваний результат, Хмельницький відчуває втрату зв'язку з народом, що є важким для нього: «*Я розминаюсь зі своїм народом*» (Костенко, 2010: 53). Одночасно його мучить питання доцільності ряду власних вчинків через їх негативні наслідки: «*І поки я їх визволю з ярма, // то чи не буде мертва Україна*» (Костенко, 2010: 53).

Богдану Хмельницькому як ідеальному політичному діячу протиставлений інший історичний персонаж – Ярема Вишневецький. Л. Костенко робить із нього повну протилежність гетьману, показуючи негативну модель національного лідера. Вишневецький у «Марусі Чурай» носій усіх можливих негативних людських та політичних рис. Якщо Хмельницький – гетьман, який піклується про інтереси українського народу та держави, то Вишневецький – впливовий князь, який все робить виключно для себе, для задоволення власних потреб, для чого спокійно вступає у взаємодію із ворогами українського народу.

Вишневецький показаний як зрадник українського народу, який дбає виключно про себе, свої інтереси; жорстокий та злий. Підкреслено його подвійне походження, українські корені та польські зв'язки, і ця двоїстість грає проти нього: «*...Лубенський родич краківського Смока // у нашу землю кігті увігнав*» (Костенко, 1979: 123). Л. Костенко постійно підкреслює, що Вишневецький – частина історії українського народу, що це зло внутрішнє, а не зовнішнє: «*... Ярема, син Раїни, // страшний руйнатор України*» (Костенко, 1979: 123). Більше того, Ярема є нащадком Байди Вишневецького, який був великим патріотом української землі, зробив для неї надзвичайно багато, але не зміг убезпечитися від такого родича: «*... Чи думав Байда про такого внука, // що зрадить славу прадіда свого?!*» (Костенко, 1979: 127). Відповідно такий тісний зв'язок із землею не покращує ставлення до місцевих, українців, а тільки помножує

ненависть та лють до них: *«Чи не тому такий Ярема й лютий, // ладен цю землю трупами змостить, // що кожна тут осичинка над шляхом // йому про Юду листям шелестить?...»* (Костенко, 1979: 127). Але також у Вишневецького є і польські корені, які тільки поглиблюють його негативні якості, підкреслюють їх: *«Упир з холодними очима, // пихатий словом і чолом, душа підступна і злочинна, // закута в панцир і шолом...// Уламок лицарського роду, // мучитель власного народу, // кривавий кат з-під темної зорі»* (Костенко, 1979: 123).

Провідними якостями його характеру стають жорстокість та жадібність, невміння та небажання себе зупиняти у своїх негативних вчинках: *«Загарбав край, неначе відумерщину, // і брав за все – живе і неживе»* (Костенко, 1979: 123). Вишневецький уособлює всі можливі негативні риси, як особисті, так і керівника, пана, людини, від якої залежать інші: *«Бенкетував, сідав на шию хлопцям, // пускав дівчат по світу без коси. // Стріляв козульт, возив шию в Європу // і на потаємні випалював ліси»* (Костенко, 1979: 123). Для Вишневецького не було нічого святого, навіть церкви він примушрився сплюндрувати, перетворивши святиню на псарню, а ченців – на обслугу, яка підкорюється не Богу, а земному пану: *«В монастирях, обладнаних під псарню, // святі ченці удержували псів»* (Костенко, 1979: 123).

Л. Костенко підкреслює особисту відповідальність Вишневецького за всі скоєні на цій землі злочини, хоча робились за його наказом, а не ним особисто: *«Тікав по трупах Єремія звідси. // Та все карав, карав, карав призвідців. // Рубав їм руки, вішав, розпинав, // садив на палі, голови стинав. // Страшний по ньому залишився слід – // козацьких тіл кривавий живопліт»* (Костенко, 1979: 125).

Проте його влада, як і все негативне, була тимчасовою, змінився час, і вона проминула. Л. Костенко спочатку наполегливо підкреслює, що влада Вишневецького абсолютна та вічна, немає жодної сили, яка могла б його звідси прибрати: *«Тримав усе оружною рукою. // Був кам'янішим од своїх твердинь»* (Костенко, 1979: 123). Але в один момент його панування закінчується, і все, що зроблено злочинно, брудними руками, чужою кров'ю та болем, є скороминувшим, нетривким, крихким: *«А вже в Лубнах нема ні бернардина. // Вода усохла в замкових ровах...// А там, де жив всевладний Єремія, // де поросли вже дикі чагарі... // Де був палац – лежать одні руїни, // стирчать уламки обгорілих стін»* (Костенко, 1979: 124).

Сам Вишневецький ні за життя, ні після смерті не відчуває провини за скоєне.

Спокутувати його гріхи має його матір, яка не змогла виховати нормального сина: *«І, як печаль одвічна, двоєдина, // душа Раїни плаче по церквах»* (Костенко, 1979: 124).

Третя модель політичного діяча, який подається Л. Костенко, представлена в образі Івана Богуна. Він протиставлений як Вишневецькому, так і Хмельницькому, при чому з останнім він виступає на одному боці, але це не заважає письменнику підкреслити відмінність між двома керівниками. Іван Богун у романі «Берестечко» так само виступає не реальною історичною особою, а є проекцією, спробою осмислити та подати ще один варіант позитивного національного лідера, але з іншими політичними та особистими якостями.

Якщо Вишневецький є суто негативною моделлю, авторка постійно підкреслює, що він приносить українцям та Україні тільки горе, то Богуна швидше можна віднести до позитивної моделі. Одночасно Л. Костенко підкреслює, що за всіх своїх позитивних якостей Богун не може стати ідеальним та єдиним можливим політичним лідером. Для української держави він є позитивним тільки як помічник, прихильник, полковник Хмельницького, але не як самостійна політична одиниця.

Чистота та щирість його устремлінь, кордоцентризм у діях на тлі розумності та виваженості дій Хмельницького виглядають, на перший погляд, привабливішими. Сам Хмельницький підкреслює, що Богун щиріший, правильніший за нього: *«А на Страшному стрінемося Суді, // Богун мені подивиться у вічі, – // що я скажу йому тоді?!»* (Костенко, 2010: 51).

Одночасно Богун – не дипломат, а воїн, людина дії, він не думає, вчиняє за покликом серця, щиро, відповідно його совість чиста, бо він не пристає на сумнівні угоди, хай і з високою метою. Він ідеальний для швидких дій у складних, неоднозначних ситуаціях, оскільки готовий брати на себе відповідальність, наприклад, рятувати залишки вцілілого війська під Берестечком: *«ТАК ОСЬ ХТО БУВ ТАМ ГЕТЬМАНОМ НА ДІЛІ! // Бо поки я від горя соловів, // він тридцять тисяч війська у неділю // вночі через болото перевів»* (Костенко, 2010: 54). При чому Л. Костенко підкреслює високу мету порятунку саме війська, не просто людей, а тих, хто далі буде боротися за Україну: *«Щоб рятувати не козацьку шкуру, // а руки, що згодяться для меча!»* (Костенко, 2010: 55). Як відповідальна особа чуже життя, життя козаків, він цінує вище за своє, діючи в зоні власної відповідальності: *«Богун останній увійшов у ліс»* (Костенко, 2010: 55).

Така активність, відданість ідеалам українського народу допомагає йому надихати людей,

вести за собою: *«Той вміє так розколихати духа, // що Україна загуде як дзвін»* (Костенко, 2010: 55). Через щирість душі та прозорість дій звичайні, пересічні люди йому ситуативно вірять більше, ніж Хмельницькому: *«О, той не стане політикувати // і під мечем не всидить, як Дамокл. // Той буде сам мечі собі кувати. // Не старчить сталі – викує з думок»* (Костенко, 2010: 55).

Л. Костенко підкреслює, що Хмельницький у цьому плані такий самий, як і Богун: *«... Писав прошенія, як оди, // у грудях стлумивши плачі. // Я знаю грамоту свободи – // її підписують мечі»* (Костенко, 2010: 50), але гетьман, на відміну від свого полковника, розуміє, що чесність, щирість, правильність не завжди спрацьовують так, як потрібно у несправедливому світі, відповідно для досягнення поставленого результату варто вдаватися до різних методів.

Одночасно підкреслено волелюбство Богуня. Коли буде укладена переяславка угода та почнуть утискати козацтво, він не буде підтримувати нові порядки, залишить свою владу та посади, обере волю: *«Він шаблю переломить, // об землю брязне і майне в степи»* (Костенко, 2010: 150). І, знов-таки, ми маємо опозицію до дій Хмельницького, який навіть після найстрашнішої поразки не здається, не зневірюється, але, подолавши відчай та сумніви, продовжує боротися за українську державу та український народ.

Протиставляючи Хмельницького та Богуня як моделі політичних лідерів, Л. Костенко одночасно показує переваги їх спільної взаємодії, коли різниця характерів та цілей призводить не до протистояння, а до спільних дій. Бо за всієї різниці характерів та типажів вони мають спільну мету, відповідно не сваряться, не ділять владу, готові поступатися один одному: *«І той Богун – чолом під корогвою – // що замість мене бувши наказним – // подав мені клейноди з булавою. // І ми при війську обнялися з ним!»* (Костенко, 2010: 180).

Показуючи взаємодію Богуня та Хмельницького, їх схожі цілі та несхожі характери, Л. Костенко одночасно не піднімає питання щодо їх протистояння або конкуренції, оскільки у спробах змалювати ідеальні та позитивні політичні моделі українського політичного дискурсу письменниця максимально наголошує на необхідності глобальної єдності усіх українських політичних сил.

Висновки. У романах у віршах Л. Костенко демонструє три моделі політичних діячів. Ідеальну, позитивну, показану в постаті Хмельницького, неоднозначно-правильну, актину, продемонстровану в образі Богуня, та негативну, яка реалізована через Вишневецького.

Використовуючи образи історичних осіб та певну історичну епоху, Л. Костенко тільки умовно співвідноситься із відповідним історичним часом та реальними діячами. Для письменниці це стає, як це часто було в радянську епоху, способом між рядками сказати про важливі та актуальні питання того часу. Відповідно в моделі політичних діячів, представлених у романах у віршах, вкладені пошуки, мрії, надії, розчарування шістдесятників із притаманним їм гуманізмом та людиноцентричністю. Саме тому Хмельницький стає таким керманичем, який однаково уважно цікавиться зовнішньою, внутрішньою політикою та життям своїх громадян, який знається на політичних інтригах, війнах та глибинах людської душі. Він особисто вирішує максимальну кількість питань у державі, розуміючи свою особисту відповідальність за долю кожної людини. Змальований як ідеальний політичний та національний лідер, Хмельницький одночасно вписаний у жорстоку реальність, що не дає можливість реалізуватися планам та нівелює багато хороших ідей. Фактично, Л. Костенко підкреслює, що важлива не тільки постать самого лідера, але й сприятливий час. Одночасно письменниця показує, що задля служіння державі та народу потрібно багато чим жертвувати, часто поступатися власними принципами та бажаннями. На тлі такого персонажа загалом позитивна модель Івана Богуня видається слабшою: він емоційний, а не логічний, для нього часто особисті переконання та якості важать більше, ніж загальне благо, він не готовий до довгої боротьби, віддаючи перевагу особистій свободі та втечі. Натомість Вишенський показаний абсолютно негативним політичним діячем: він керується виключно власним благом, не думає про інших. Для нього особистий статус, багатство, влада важливіші за державу та народ, які виступають виключно засобом досягнення приватної мети.

Піднята у статті тема є достатньо плідною для подальшого розгляду та має кілька напрямів дослідження. Концепт національного лідера, поданий у романах у віршах Л. Костенко, можна порівняти із моделями та концептами національних лідерів, запропонованих іншими шістдесятниками, зокрема поетом Б. Олійником, який так само намагався втілити образ ідеального політичного лідера у постаті Б. Хмельницького. Одночасно можна порівняти моделі ідеальних політичних лідерів, представлені Л. Костенко в образах українських історичних діячів, із тими моделями політичних лідерів, які пропонував у своїх п'єсах Л. Подерев'янський, який говорив із позиції розчарувань пізнього радянського політичного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба, І. (2007). Ліна Костенко. *З криниці літ. Т.3 : Літературні портрети. Дніпровський меридіан. Зі спогадів.* С. 534–546.
2. Костенко, Л. (2010). *Берестечко.* Київ : Либідь. 232 с.
3. Костенко, Л. (1979). *Маруся Чурай.* Київ : Радянський письменник. 190 с.
4. Панченко, В. (2005). *Ржущів Ліни Костенко. День. 2005. 25 листопада.* С. 6–7.
5. Петрук, Н., & Гапченко, О. (2021). Модель ідеального людського життя і світоглядні парадигми української духовності (кінець XVI – XVII ст.). *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*, 39, 22–29.
6. Сеник, Л. (2021). *Іван Франко та його поема «Мойсей».* URL: <http://ntsh.org/content/ivan-franko-i-yogo-poema-moysey>

Отримано: 25.08.2025

Прийнято: 26.09.2025

Опубліковано: 30.10.2025

